

[B] **GESCHIEDENIS ALS VERHAAL. DE GOUDEN
EEUW VOLGENS A.TH. VAN DEURSEN**

A.Th. van Deursen geldt in Nederland als een van de belangrijkste kenners van de Republiek in de zeventiende eeuw. De emeritus-hoogleraar van de Vrije Universiteit in Amsterdam kent niet alleen als geen ander de bronnen, maar weet tevens de onderwerpen die hij beschrijft op een uiterst levendige manier voor het voetlicht te brengen. Onlangs verschenen drie van zijn vroegere werken *Mensen van klein vermogen*, *Een dorp in de polder* en *Maurits van Nassau, 1567-1625* in één band onder de titel: *De Gouden Eeuw volgens A.Th. van Deursen*. Een uiterst pakkende titel die direct enkele vragen oproept, zeker omdat deze bundeling geen algemene inleiding bevat. Want hoe ziet de Gouden Eeuw er dan precies uit volgens Van Deursen? En gaat er ook niet een beetje de suggestie van uit dat zijn kijk op de zeventiende eeuw verschilt van andere historici?

“Geschiedenis gaat over mensen”, zo begint Van Deursen de slotbeschouwing van zijn boek *Een dorp in de polder*. Dat is een belangrijke constatering die opgaat voor vrijwel zijn gehele oeuvre. Daarin staan bijna altijd de mensen, en dan vooral de ‘gewone’ mensen, centraal. *Mensen van klein vermogen* is zelfs geheel gewijd aan het dagelijkse leven van de gewone man en vrouw tijdens de Gouden Eeuw. Arbeiders en ambachtslieden, boeren en bedelaars, priesters en prostituees, schilders en soldaten, allemaal passeren ze de revue. Hoe wisten zij de kost te verdienen? Waar gingen ze naar de kerk? Konden ze lezen en schrijven?

Diezelfde vragen komen terug in *Een dorp in de polder*. Hierin schildert Van Deursen op een zeer kleurrijke manier het leven in het Hollandse dorpje Graft. We ontmoeten er de landloopster Aeltgen Symons, de geweldenaar Claes Swaen, die beweerde zijn lijf en ziel aan de duivel verkocht te hebben, de viskoper Maerten Adriaensz. en vele, vele anderen. Samen vormden zij een dorpsgemeenschap “van middelmatige mensen met beperkte hulpmiddelen en bescheiden cultuur”. Het waren vooral vriendelijke mensen ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de medemens buiten het dorp. Daarbij bepaalde overigens afstand de mate van solidariteit. Voor een inwoner uit een buurdorp had men meer over dan voor een willekeurige Hollander. Maar voor iemand

uit hetzelfde gewest trok men weer sneller de beurs dan voor de overige mensen.

Het derde boek, *Maurits van Nassau, 1567-1625*, valt bij de twee voorgaande een beetje uit de toon. De hoofdpersoon van deze biografie kan moeilijk 'gewoon' worden genoemd. Toch is het ook hier vooral de mens Maurits die centraal staat. Van Deursen beschrijft op chronologische wijze een man die in de schaduw van zijn vader stond, zich ontpopte tot een bekwame veldheer en de oorlog met Spanje een beslissende wending gaf, maar ten slotte toch faalde tijdens en na de godsdiensttwisten van het Twaalfjarig Bestand. Het resultaat is een vrij traditioneel verhaal waarbij de aandacht met name is gevestigd op politieke en religieuze gebeurtenissen. Andere zaken, zoals het huis Nassau, het hofleven, patronage en de materiële positie van de stadhouder, zijn voor de schrijver bijzaak.

Van Deursen heeft de Gouden Eeuw gevonden in de archieven. Voor hem vormen de bronnen de basis van zijn boeken en hij weet het materiaal bijzonder inventief te gebruiken. Een simpel pachtregister van een aantal visgronden vertelt hem iets over de afnemende betekenis van de visserij, terwijl datzelfde stuk ook iets zegt over de schrijfvaardigheid van de zeventiende-eeuwers, de onderlinge omgang van de dorpelingen en het verschil in waardering tussen eigen grond en water. Daarnaast is hij ook een meester in het combineren van verschillende bronnen. Een goed voorbeeld vormt het verhaal van Sybrigh Maertens in *Een dorp in de polder*. Deze vrouw uit Graff kocht volgens verschillende veildeboeken tijdens openbare veilingen tal van goederen. Waarom? Het antwoord is voor Van Deursen niet zo moeilijk. Uit een ander archiefstuk, een belastingkohier, blijkt dat ze kraamster van beroep was. Ze verkocht haar spullen dus weer door. Opvallend blijft echter dat Sybrigh naast allerlei kleine handelswaren ook een groot aantal bedden kocht, waarvoor ze soms veel geld neertelde. Wat deed ze hiermee? Ook verkopen of toch iets anders? Hier blijkt Van Deursen een meester in het suggestieve gebruik van zijn bronnen. Het blijkt namelijk dat haar beide burens chirurgijn waren. Misschien, zo redeneert hij, waren de bedden wel bestemd voor de patiëntenkamers van haar buurmannen of wellicht verpleegde ze zelf wel zieken.

Theorieën gebruikt Van Deursen maar zelden. 'Beschrijving dient altijd aan verklaring vooraf te gaan, en zolang in de beschrijving nog veel onzeker is, of zelfs totaal onbekend, komt poging tot verklaring te vroeg', zo schrijft hij zelf in het woord vooraf van *Mensen van klein vermogen*. Aangezien de door hem beschreven onderwerpen nog maar weinig onderzocht zijn, is de consequentie van een dergelijke aanpak dat er nog veel lokaal archiefonderzoek noodzakelijk is. Pas wanneer er veel meer van dergelijke studies zijn verschenen, kan een volledig en samenhangend beeld worden geschetst. Ook aan psychologische speculaties waagt Van Deursen zich vrijwel niet. Dat blijkt het beste uit de biografie over Maurits. Vrijwel iedere stap die de prins zet, haalt hij uit de bronnen.

Wie *De Gouden Eeuw volgens A.Th. van Deursen* overziet, kan niet anders dan concluderen dat we hier met een groot kenner van de zeventiende eeuw te maken hebben, die ook nog eens goed – soms zelfs literair – kan schrijven. Geschiedschrijving is voor hem vooral het vertellen van een verhaal. En dat doet hij met verve. Helder, puntig, bij tijd en wijle ironisch, met gespeelde verbaasdheid, maar vooral in een geheel eigen stijl waarvoor de term 'deursiaans' niet zou misstaan. Het beste voorbeeld daarvan? De uitleg van de leer van de uitverkiezing. Van Deursen weet dit enorm ingewikkelde theologische vraagstuk, dat de opmaat vormde tot de Bestandtwisten, te reduceren tot één zin: 'volgens Arminius is verkiezing een vrucht van geloof, volgens Gomarus is geloof een vrucht van verkiezing.' Niet voor niets vinden zijn boeken ook buiten de wetenschappelijke wereld gretig aftrek, getuige ook deze 'nieuwe' uitgave. Dat is zeer zeker een compliment waard.

Toch is de vraag welke van de drie boeken in deze bundeling het langste zal beklijven. Stellig niet *Maurits van Nassau, 1567-1625*. Afgezien van het feit dat het verhaal vrij traditioneel is, weet Van Deursen niet precies de vinger te leggen op de werkelijke beweegredenen van Maurits. Zo komen de seksuele escapades van de prins vrijwel niet aan bod. Is dat belangrijk? Het antwoord is ja, want het mag toch merkwaardig heten dat een man die zo gericht was op het huis Nassau niet voor wettige nakomelingen zorgde.

Van Deursen zal vooral de geschiedenis ingaan als de wetenschapper die de gewone mensen uit de schaduw van de Gouden Eeuw wist te halen. Dat is een belangrijke verdienste. Waar veel historici zich lange tijd richtten op instituties, grote namen en belangrijke staatkundige gebeurtenissen, besteedde de Amsterdamse hoogleraar aandacht aan een vrijwel onontgonnen terrein. Door zijn werk hebben we een veel beter zicht gekregen op de keerzijden van het dagelijks bestaan met alle moeilijkheden en onzekerheden. Het grote publiek zal daarbij waarschijnlijk direct grijpen naar *Mensen van klein vermogen* terwijl vakgenoten toch eerder zullen kiezen voor *Een dorp in de polder*, dat zeer zeker meer analytisch van aard is. Daarbij zouden we overigens een ander baanbrekend werk haast vergeten. Reeds in 1974 publiceerde Van Deursen het boek *Bavianen en Slijkgeuzen. Kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldenbarnevelt*. Hierin beschreef hij, zoals de ondertitel al zegt, het religieuze leven van gewone mannen en vrouwen aan het begin van de zeventiende eeuw. Zo bezien is het jammer dat niet juist dit boek, naast de voorgaande twee, in deze nieuwe uitgave is opgenomen.

Toch laat *De Gouden Eeuw volgens A.Th. van Deursen* zien dat zijn microscopische blik ook nadelen kent. De focus ligt soms wel heel erg op het onderzoeksonderwerp zodat de veranderende wereld daarbuiten enigszins wordt vergeten. Dat geeft de boeken soms iets statisch. Juist de zeventiende eeuw was een tijd van enorme veranderingen, op economisch, politiek en geografisch gebied. De vraag is ook in hoeverre zijn bevindingen opgaan voor de situatie elders in de Republiek. Juist hier wreekt zich Van Deursens enorme gerichtheid op de bronnen aangezien hij maar weinig nationale en internationale vergelijkingen maakt. En dat lijkt toch noodzakelijk omdat zijn boeken vooral de situatie in het gewest Holland beschrijven. Zouden we bijvoorbeeld een dorp als Graft, waarin bijna driekwart van de inwoners behoorde tot de gereformeerde kerk, ook kunnen tegenkomen in het oosten of het zuiden van de Republiek?

De Gouden Eeuw volgens A.Th. van Deursen roept bewondering maar tegelijkertijd zeker ook vragen op. Een nieuwe generatie historici zal bij het beantwoorden daarvan wellicht andere wegen

inslaan. Om Van Deursens werk kunnen ze echter niet heen. Zijn aandacht voor nieuwe thema's, zijn ongeëvenaarde kennis van de bronnen en zijn literaire verbeeldingskracht, dwingen tot respect en tot nadenken. Inderdaad, de Gouden Eeuw na A.Th. van Deursen zal blijvend anders zijn.

ARJAN NOBEL

A.TH. VAN DEURSEN, *De Gouden Eeuw volgens A.Th. van Deursen*, Prometheus, Amsterdam, 2010, 1.128 p.
